

**ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM
KAPLNKY SV. MICHALA V KOŠICIACH**

Mário Bielich

ARCHAEOLOGICA SLOVACA MONOGRAPHIAE

CATALOGI

INSTITUTI ARCHAEOLOGICI NITRIENSIS
ACADEMIAE SCIENTIARUM SLOVACAE

TOMUS XXI

NITRAE MMXIX

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

**ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM
KAPLNKY SV. MICHALA V KOŠICIACH**

Mário Bielich

S príspevkami

**Jána Tirpáka, Mariána Čurného, Jána Hunku,
Terezi Štolcovej a Juraja Zajonca, Jany Mihályiovej, Jána Jahna**

Publikácia vznikla v rámci završenia projektu

Centrum výskumu najstarších dejín stredného Podunajska (ITMS: 26220120059)
financovaného zo Štrukturálnych fondov Európskej únie a s podporou operačného programu Výskum a vývoj
a projektu Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied (VEGA 2/0175/16).

NITRA 2019

Mário Bielich
Archeologický výskum Kaplnky sv. Michala v Košiciach
Nitra 2019

Archaeologica Slovaca Monographiae
Catalogi, Tomus XXI

Hlavný redaktor	doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc.
Recenzenti	doc. PhDr. Michal Slivka, CSc.; Mgr. Rastislav Rusnák, PhD.
Jazyková redaktorka	Mgr. Miriama Nemergutová
Anglický preklad	Mgr. Marek Krnáč
Počítačová sadzba	Beáta Jančíková
Návrh obálky	Beáta Jančíková
Tlač	VEDA, vydavateľstvo SAV
Na obálke	Kaplnka sv. Michala v Košiciach (Východoslovenská galéria Košice, autor V. Klimkovič, https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:VSG.G_63)
Rozširuje	Archeologický ústav SAV Akademická 2, 949 21 Nitra tel.: +421/37/6943 209 e-mail: nraukniz@savba.sk

Vydavateľstvo

© Archeologický ústav SAV, 2019

ISBN 978-80-89315-69-7

OBSAH

ÚVOD	7
GEOGRAFICKÝ OPIS PROSTREDIA	9
KAPLNKA SV. MICHALA AKO PREDMET ARCHEOLOGICKÉHO A HISTORICKÉHO BÁDANIA	9
VÝVOJ A OPIS KAPLNKY SV. MICHALA	11
ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM	14
ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM V ROKU 2006	15
Sonda A	15
Sonda A2	20
Sonda A3–A5	21
Sonda A6	21
Sonda A7	21
Sonda A8	21
Sonda A9	22
ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM V ROKU 2007	22
Sonda B	22
Sonda B2	28
Sonda B3	29
Sonda B4	30
Sonda C	30
Sonda C2	36
Sonda C3	36
Sonda D	37
Hroby v sektore D2	42
Sonda E	44
Sonda F	45
Sonda F2	45
Sonda G	46
Sonda X	47
Sonda Y	47
VÝSLEDKY ARCHEOLOGICKÉHO VÝSKUMU	48
Stredoveké objekty	48
Severná sakristia	48
Južná sakristia (1508–1903/1904)	49
Severná prístavba (1508–1903/1904)	49
Karner (1330–1360)	50
Cintorín	52
Novoveké objekty	55
Kamenný ohradový múr cintorína (koniec 16. stor.–1805)	55
Severovýchodný vstup do krypty (1778 – 1902/1904)	55
Novoveký dom južne od južnej sakristie	56
Výrobný objekt západne od vchodu	56
Novoveký dom juhovýchodne od južnej sakristie	56
ANALÝZA NÁLEZOV	56
Keramika	57
Typológia nádob	58
Výzdoba keramiky	58
Kachlice	65
Fajky	66

Ďalšie druhy materiálnej kultúry	66
Klince a kovania rakiev	67
Kľúč	69
Podkova	69
Nože	69
Šperky a súčasti odevu	69
Caravaca krížik	71
Knižné kovanie	71
Pracka	71
Špendlík	72
Prstene	72
Spínadlo alebo háčik	72
Gombík	73
Ozdobná ihlica	73
Čepce	73
Sklo	74
Kostené predmety	75
Architektonické nálezy	75
ORGANICKÉ NÁLEZY	77
Archeobotanika	77
Archeozoológia	77
Malakofauna	77
ZÁVER	77
APENDIX 1	
Geofyzikálny prieskum (<i>Ján Tirpák</i>)	81
APENDIX 2	
Technická keramika (<i>Marián Čurný</i>)	84
APENDIX 3	
Nálezy mincí (<i>Ján Hunka</i>)	88
APENDIX 4	
Textílie a koža (<i>Tereza Štolcová – Juraj Zajonc</i>)	90
APENDIX 5	
Drevené fragmenty (<i>Jana Mihályiová</i>)	92
APENDIX 6	
Petrografická analýza architektonických článkov (<i>Ján Jahn</i>)	94
ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF THE CHAPEL OF ST. MICHAEL IN KOŠICE	
Summary	97
LITERATÚRA A PRAMENE	101
OBRAZOVÁ PRÍLOHA	104
ZOZNAM AUTOROV	128

ÚVOD

Predložená práca prináša základné informácie o archeologickom výskume pri Kaplnke sv. Michala v Košiciach a je výsledkom doterajšieho terénneho a laboratórneho výskumu. Môže byť podkladom k rozsiahlejším štúdiám týkajúcim sa vývoja Košíc v stredoveku a novoveku. Ako väčšina výskumov v posledných rokoch, aj tento bol realizovaný ako záchranný archeologický výskum. Atraktivita a vypovedacia hodnota artefaktov jednoznačne dokazuje význam archeologického výskumu historických období, ktoré sú dobre doložené písomnými prameňmi.

Výskum vyvolal nález ľudských kostí pri výkopových prácach v máji 2006 a postupne prerástol do dlhodobej akcie, ktorá trvala až do leta nasledujúceho roku. Počas výkopu dažďovej kanalizácie, južne od Kaplnky sv. Michala v Košiciach, vykopala stavebná firma jamu, ktorá obsahovala veľké množstvo ľudských kostí a porušila niekoľko murív. Archeologický výskum sa v prvej fáze sústredil na dokumentáciu archeologickej situácie. Neskôr bol vykonaný geofyzikálny prieskum okolia Kaplnky sv. Michala a Dómu sv. Alžbety, ktorého cieľom bolo identifikovať zaniknuté architektúry v okolí kostola. V roku 2007 sa pred plánovanou revitalizáciou priestoru medzi dómom a kaplnkou uskutočnil predstihový archeologický výskum. Jeho cieľom bolo identifikovať zaniknuté architektúry. Výsledky sa preniesli do architektonickej štúdie Ing. A. Lamiho, ktorý vybrané objekty prezentoval v kamennej dlažbe (obr. 1).

Výskum bol sledovaný nielen odbornou verejnosťou, ale aj obyvateľmi Košíc a turistami v rokoch 2006–2007. Bol pod stálym dohľadom Krajského pamiatkového úradu v Košiciach, pričom pracovníci Pamiatkového úradu (napr. M. Ďurišová) sa stali aktívnymi partnermi pri vedení výskumu. Komisie v priebehu výskumu boli veľmi konštruktívne a spolu s riešením vedeckých problémov sa zamerali aj na otázky prezentácie archeologických situácií pre širokú verejnosť. Ďalším partnerom pri vedení výskumu sa stala Košická Charta. Jej predstaviteľ G. Kládek svojimi podnetnými radami pomáhal pri riešení mnohých problémov. Výskum prebiehal v úzkej spolupráci s pamiatkovým a reštaurátorským výskumom, ktorý viedol J. Porubovič. Jeho vedomosti a rady často osvetlili nejasné archeologické situácie. Nakoniec je možné optimisticky konštatovať, že spolupráca všetkých zúčastnených inštitúcií sa uskutočnila v harmónii a priniesla nové poznatky o „Terre sacra“ mesta Košice (obr. 2).

Obr. 1. Košice. Kaplnka sv. Michala. Lokalizácia miesta archeologického výskumu (zamerali M. Bartík, M. Bielich).

Obr. 2. Košice. Kaplnka sv. Michala. Letecký pohľad na dóm sv. Alžbety a kaplnku sv. Michala z juhu (http://www.kosice.sk/img/history_remembrances_img2_jadro.jpg).

Archeologický výskum v centre mesta Košíc je ukončený. V posledných rokoch ho viedli najmä R. Rusnák, L. Luštková a P. Šimčík, ktorí sa zameriavali na výskum stredovekých a novovekých Košíc. Ďalšími bádateľmi, ktorí sa venovali archeologickým výskumom centra Košíc, sú D. Gašaj, P. Tajkov, L. Olexa, či M. Ďurišová.

Publikácia je zameraná na analýzu nálezov získaných archeologickým výskumom, ktoré pochádzajú zo 14.–20. stor. Priestor okolo kaplnky, ako aj jednotlivé vrstvy a kontexty boli niekoľkokrát silne porušené. Vo vrstvách zo 17. stor. sa často objavovali nálezy zo 14. stor. Na začiatku 18. stor. sa cintorín mení na park, čo je spojené s rozsiahlymi zemnými prácami južne od Dómu sv. Alžbety, ktoré značne narušili cintorín a niektoré architektúry. Na rôznych miestach bol terén znížený až o 180 cm a poniektoré hroby boli veľmi plytko, miestami len 10 cm pod súčasným povrchom.

V šiestich apendixoch sa autori vyjadrili k jednotlivým typom nálezov a metódam výskumu. J. Tirk pred samotným výskumom, ako aj po ňom uskutočnil geofyzikálne meranie radarom, ktorého cie-

Tom bolo objaviť nové architektúry v okolí kaplnky a identifikovať priebeh ohradového múru cintorína. M. Čurný spracoval nálezy technickej keramiky, a to tehly, dlaždice a strešnú krytinu. T. Štolcová a J. Zajonc vyhodnotili textilné nálezy a nálezy kožených predmetov. Dreveným fragmentom sa venovala J. Mihályiová, analýzou kamenných článkov J. Jahn.¹

GEOGRAFICKÝ OPIS PROSTREDIA

Košice sa rozprestierajú na oboch brehoch rieky Hornád v geografickom styku severného výbežku Východopanónskej panvy – Košickej kotliny a karpatského pohoria Slovenské rudohorie, ktoré mesto ohraničuje na severozápade masívom Čiernej hory a Volovských vrchov. Z východu ho obklopuje hradba Slanských vrchov sopečného pôvodu (zdroj: Wikipedia, heslo Košice).

Centrum mesta leží v nadmorskej výške 208 m a najvyšším bodom mesta je vrch Hradová (466,1 m n. m.), ktorý patrí do masívu Čiernej hory. Tektonickej stavbe okolia Košíc dominuje hornádsky zlom, kolmo obmedzujúci gemerikum, veporikum a vnútrokarpatský paleogén od Východopanónskej panvy. Pozdĺž zlomu došlo v miocéne k silnej sopečnej aktivite v Slanských vrchoch. Južná a juhovýchodná časť mesta stojí na vápnných íloch kochanovského súvrstvia sarmatského veku (miocén), mladších riečnych pieskoch, štrkoch a hlinách kvartéru. Západná a severná časť mesta leží na starších horninách veporika a gemerika. V oblasti Ťahanoviec sú to granodiority až tonality komplexu Bujanovej a nadložné premenené pieskovce, zlepenca a tiež mezozoické vápence patriace k veporiku. V západnej časti dominujú premenené horniny gemerika, hlavne fylity čermeľskej skupiny, zlepenca, brekcie krompašskej skupiny, amfibolity a metabazity rakoveckej skupiny (*Lexa a i. 2000*). Z nerastného bohatstva sú v severozápadnej časti mesta v masíve Bankov významnejšie ložiská magnezitu, ktoré sa do roku 1997 ťažili a spracovávali v košickej magnezitke. V oblasti Jahodnej sa nachádzajú i dosiaľ neťažené bilančné zásoby uránovej rudy s významnou prímiesou molybdénu.²

KAPLNKA SV. MICHALA AKO PREDMET ARCHEOLOGICKÉHO A HISTORICKÉHO BĀDANIA

Národná kultúrna pamiatka, Kaplnka sv. Michala, sa nachádza južne od Dómu sv. Alžbety v Košiciach. V súčasnosti ju obklopuje park, ale až do roku 1771 sa táto plocha využívala ako mestský cintorín (*Đurišová 2003, 197*).

Históriu, významom a hodnotou kaplnky sa zaoberali viacerí bádatelia. Vlna záujmu sa zdvihla predovšetkým v období 80. rokoch 19. stor., kedy sa v spojitosti s Dómom sv. Alžbety aj tu začalo pracovať na obnove a realizovali sa najnutnejšie práce súvisiace so statikou stavby. Dôsledná obnova sa realizovala až neskôr a bola ukončená v roku 1904 (*Mihóková 1986, 113–115*). Kaplnkou sa ďalej zaoberal J. Mihálik (1904), neskôr V. Mencl (1966), novšie O. R. Halaga (1992, 187–191) a Š. Eliáš (2007, 19–21). Archívne pramene k osáriu kaplnky publikoval V. Wick (1928, 137–140). V práci „Dóm sv. Alžbety“ z roku 1936 sa zaoberal predovšetkým Dómom sv. Alžbety a okrajovo aj kaplnkou.

V súvislosti s prípravou obnovy kaplnky v roku 1993 realizovala pamiatkový výskum H. Haberlandová (1993). V správe z výskumu sa autorka podrobnejšie zaoberá históriou, umelecko-historickým a architektonickým vývojom objektu, a to predovšetkým jeho druhým podlažím. V prácach historikov boli rozdielne názory hlavne ohľadom jej funkcie a datovania. V súvislosti s funkciou kaplnky existujú vo všeobecnosti dve základné interpretácie. Objavili sa názory, že ide o karner alebo o samostatný kostol, prípadne o svätyňu nedostavaného kostola. Jej vznik je datovaný od 13. do 14. stor. (*Halaga 1992, 190; Wick 1936, 383*). H. Haberlandová (1993, 38) datovala výstavbu kaplnky do obdobia 60.–80. rokov 14. stor. Na základe rozporu medzi honosným architektonickým stvárnením

¹ Ďakujeme všetkým, ktorí sa na danom výskume zúčastnili, pomáhali pri spracovaní archeologických nálezov a príprave predmetnej publikácie. Osobitná vďaka patrí predovšetkým R. Rusnákov, M. Slivkovi, L. Luštkovej, M. Čurnému, M. Samuelovi, J. Tirpákovi, S. Štefankovej a B. Jančíkovej.

² Nerastné suroviny Slovenska. Štátny geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava 2000 (*Ročenka 2006, 110*).